

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ НА РАДІАЦІЙНО ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Безсумнівним є той факт, що соціально-економічний розвиток забруднених територій неможливий без відновлення сільськогосподарського виробництва (саме цей сектор найбільш постраждав в результаті аварії на ЧАЕС). В областях, що постраждали від катастрофи, змінилася структура землекористування, порушилися виробничі та господарські зв'язки. За 30-ти річний період (1985-2015 рр.) площі посівів сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств України зменшилися на 5939 тис. га і склали у 2015 р. 26717 тис. га.

За роки незалежності найбільш критичним виявився період 1990-1999 рр. Виробництво валової продукції сільського господарства знизилося на 51,4 %. Відчутним було скорочення обсягів валової продукції в найбільш радіаційно забруднених областях Чорнобильської зони. Так, зокрема у Волинській на 48,2 %, Житомирській – 51,1 %, Київській – 52,2 %, Рівненській – 46,8 %, Чернігівській – 57,5 %. Аргументованим доказом проаналізованих показників є дані динамічних змін темпів зростання (зниження) валової продукції рослинництва і тваринництва сільськогосподарських підприємств та господарств населення областей зони радіаційного забруднення. Особливо складним цей період був для розвитку сільськогосподарських підприємств, обсяг валової продукції в яких скоротився на 70,3 %, у тому числі в рослинництві на 63,2 %, тваринництві на 80,7 %. Починаючи з 2000 р. до 2015 р відбувається послідовне зростання обсягу валової продукції сільськогосподарських підприємств в 2,9 рази, у тому числі рослинництві – в 2,2 рази, тваринництві в 2,6 рази. Не зважаючи на такі показники, темпи зростання відбуваються повільно[1].

Загальна площа сільськогосподарських угідь України за період 1990 - 2015 рр. значно скоротилася на 4922,3 тис. га, або 11,9 % і склали у 2015 р. – 36452,1 тис. га.

Обсяг площі ріллі в загальному обсязі сільгоспугідь в абсолютному значенні має також тенденцію кожного року до скорочення з 33407,1 тис. га у 1990 р. до 31131,0 тис. га у 2015 рр., або на 6,8 %. Необхідно констатувати, що майже 17 % (6177,8 тис. га) сільськогосподарських угідь в загальноукраїнському обсязі належить п'яти найбільш радіаційно забрудненим областям, порівняно з 1990 р. площа їх угідь у володінні та користуванні сільськогосподарських підприємств і господарств населення зменшилася на 1166,6 тис. га, або 15,9 %, тобто темпи скорочення практично у два рази вищі порівняно з загальноукраїнськими, зокрема у: Волинській області – на 217,1 тис. га або 20,7 %; Житомирській – 326,4 тис. га або 20,2 %; Чернігівській – на 326,1 тис. га або 15,7 %; Рівненській – 107,2 тис. га або 12,0 %; Київській області – на 189,8 тис. га або 11,1 %. Обсяг ріллі за аналізований період в областях зони радіаційного забруднення мав також суттєве скорочення на 676,3 тис. га або на 12,2 %. В загальноукраїнському масштабі скорочення площі ріллі – 2439,8 тис. га, майже 30 % належить зоні радіаційного забруднення[2]. Необхідно констатувати, що рівень розораності земель зони радіаційного забруднення протягом 30-річного періоду значно перевищує допустимі екологічно обґрунтовані нормативи. В зоні Полісся Житомирської області, найбільш враженої Чорнобильською катастрофою, рівень розораності сільськогосподарських угідь повинен становити не більше 37 %, а в середньому по області – 52 % [3, с. 56]. Це більш як на 30 проц. пункти нижче від фактичного показника (81, % у 2015 р).

Водночас за період 1985 - 2015 рр. відбулося також скорочення площ посівів сільськогосподарських культур на 17,6 %, або на 5,8 млн. га, що склали в 2015р – 26,9 млн. га. За аналізований період негативною тенденцією сільськогосподарського землекористування є зростання площ під технічними культурами в 2,3 рази, або на 4,7 млн. га. Значно розширилися площі посівів під високорентабельні експорторієнтовані культури, які почали активно впроваджувати у виробництво з 1990 р., наприклад такі, як соя в більш як 23 рази (з 92,6 тис. га у 1990 р. до 2158,1 тис. га в 2015 р.), ріпак – в 7,6 рази, соняшник – з 1985 р. в 3,4 рази. Разом з цим, порівняно з дочорнобильським періодом 1985 р. суттєво зменшилися площі, більш як в 700 разів під льон-довгунець (з 211 тис. га в 1985 р. до 0,3 тис. га в 2015 р.), цукрові буряки (фабричні) в 7 разів (з 1641 тис. га в 1985 р. до 237,4 тис. га в 2015 р), картоплю та овоче-баштанні культури на 17,4 %, що склали в 2015 р – 1822,9 тис. га. Площі під кормові культури скоротилися на 81,6 %, що склали в 2015 р. 1990,2 тис. га. Все це негативно вплинуло на розвиток кормової бази та тваринництва в цілому, різко порушило систему сівозміни й виснаження ґрунтового покриву.

Особливістю 1985 р було те, що лєвова частка посівних площ належала сільськогосподарським підприємствам – 94,9 %, лише 3,1 % земель використовували господарства населення. За період до 2015 р площі посівів сільськогосподарських підприємств скоротилися на 38,5 % на користь зростання посівних площ господарств населення в більш як 4,1 рази. Очевидною є зміна структури посівних площ сільськогосподарських культур. Так, у 1985 р. в структурі посівів переважали зернові та зернобобові культури – 49,2%, з них найбільшу частку займали пшениця – 41,4 %, ячмінь, кукурудза, горох відповідно – 18 %, 16,1 % та 9 %. Технічні культури займали частку 11,2 % в загальній посівній площі, з перевагою в посівах цукрових буряків та соняшника – 85 %. В структурі посівів кормових культур (32,8 %) найбільшу частку займали багаторічні трави – 39 %, кукурудза на силос і зелений корм – 32,4 %, однорічні трави – 20,4 %. Картопля та овоче-баштанні культури займали лише 6,8 % посівних площ.

Трансформаційні зміни, що пов'язані з реформуванням земельних відносин, зокрема паюванням земель переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам, відсутністю матеріально-технічної бази та досвіду селянина розпорядитися власністю, а відтак недостатність ініціативи до створення альтернативних видів діяльності господарюючих структур вплинуло на зміну структури посівів сільськогосподарських культур, спеціалізацію та концентрацію виробництва. В результаті площі посівів сільськогосподарських підприємств скоротилися на 61,5 % (з 30421,8 тис. га у 1990 р. до 18706,4 тис. га у 2015 р.), з переміщенням до зростання площ посівів фермерськими господарствами майже в 20000 разів (з 0,2 тис.

га у 1990 р. до 3995,2 тис. га у 2015 р.) та в 4,1 рази господарствами населення (з 1984,2 тис. га у 1990 р. до 8195,4 тис. га. у 2015 р.).

Дзеркальним відображенням різкого скорочення посівних площ стало скорочення площ з яких зібрано основні види продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств та господарств населення зони радіаційного забруднення. Не менш важливим питанням є втрати врожаю на всіх етапах його отримання. Відчутною є різниця в обсязі посівної площі та площі з якої зібрано врожай. В сільськогосподарських підприємствах у 2015 р. площі недобору врожаю склали по: зернових та зернобобових 96,5 тис. га, цукрових буряках – 0,4 тис. га, сої – 22,5 тис. га, кукурудзи на силос – 0,9 тис. га.

Закономірності, що пов'язані з втратами урожаю основних сільськогосподарських культур є однією з причин зниження прибутковості сільськогосподарських підприємств та їх розвитку, можна об'єднати в такі групи: агрономічні – не відповідність біологічних властивостей сортів ґрунтово-кліматичним особливостям зони радіаційного забруднення, недостатня боротьба з шкідниками та хворобами, порушення сівозміни та термінів збору врожаю; технічні – застосування важкогабаритної техніки, несвоєчасна заміна зношених деталей, порушення технологічних процесів; економічні – недостатні мотивація та стимулювання аграрників до зниження втрат; екологічні – засухи впливають на водний режим, що відбивається не тільки на поточному стані посівів, але й на багаторічному балансі вологи та радіації; невдалий вибір поля по відношенню до розміщення, рельєфу, родючості ґрунтів, затягування строків збирання урожаю; соціальні – низький кваліфікаційний рівень працівників та їх екологічна безграмотність у виборі форм та методів господарювання, оптимальних режимів роботи і регулювання.

На нашу думку, сільськогосподарське виробництво продовольства впродовж тривалого періоду часу забезпечувалося головним чином адміністративним шляхом за рахунок потенційної родючості ґрунту шляхом екстенсивного розширення площі ріллі, і не враховувало принципів раціонального земле- та природокористування. Більшість сільськогосподарських підприємств незалежно від форм власності не дотримуються і порушують зональні системи землеробства і оптимальні сівозміни, обумовлені природними особливостями і специфікою напрямів основної діяльності. Наслідки цих дій мають негативний довгостроковий вплив на ефективність використання матеріальних і фінансових ресурсів, продуктивність праці, сільськогосподарське виробництво, екологічний стан зони радіаційного забруднення.

Список використаної література

1. Валова продукція сільського господарства України (у постійних цінах 2010р.) за 2015 р.: стат. бюлетень; відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Держстат України, 2016 [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm .
2. Сільське господарство України за 2015 рік.: стат. збірник; відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Держстат України, 2016. – 360 с. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
3. Комплексна програма розвитку сільського господарства Житомирської області у 2009 – 2010 роках та на період до 2015 року – Житомир: «Рута», 2009. – 304 с.